

- 1) Paul Miller: politiek rechter
- 2) Anders person en wt wy en enke
- 3) me enke en enke
- 4) en enke en enke
- 5) enke enke en enke
- 6) enke enke en enke

- 1) enke enke en enke
- 2) enke enke en enke
- 3) enke enke en enke
- 4) enke enke en enke
- 5) enke enke en enke
- 6) enke enke en enke

UITNODIGING

Ontmoetingsdag EXODUS

voor bestuursleden, directieleden en coördinatoren van Exodus stichtingen en initiatiefgroepen
op zaterdag 11 september te Leiden 1999

Thema:

de identiteit van Exodus

Spreekers:

Drs. Jan Eerbeek (Hoofdpredikant bij de Dienst Justitiële Inrichtingen)

Drs. Josien Folbert (Beleidsmedewerker voor de ontmoeting met moslims-SOW-kerken)

Prof. dr. C.J.M. Schuyt (Hoogleraar Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam)

Ch. Kildis met deelname enke enke en enke

Tijd en plaats:

zaterdag 11 september

“De Bakkerij”, Oude Rijn 44 b/c, LEIDEN
Tel: 071 5144965

ontvangst vanaf 10.00 uur
programma: 10.30 uur – 14.30 uur (inclusief broodmaaltijd)

(U vindt “De Bakkerij” vlakbij het stadhuis van Leiden. Vanaf centraal station is het ongeveer 15 minuten lopen (zie stadsplattegrond buiten het station). Er rijden ook een flink aantal bussen richting stadhuis. Parkeren is een probleem, als u het toch wilt proberen is de parkeergarage boven de AH-winkel aan de Hooigracht de beste optie, vandaar is het nog 3 minuten lopen.)

- enke enke en enke

Joop Vlotter

1) Flu - Merke anden levens wille zinnen??

2) medeleven -

3) Reel?

4) Eren besoren - niet drupp wille op de drupp

5) Justitie consequente

1) prementie hulpverlening herl / nummer.

2) Wie om wij - wet plaatse wij?

3) moeten & een traditioneel dynastie leven trieden krans

* normaal volgde

* bevestigde - uitdrukt

* geen is ook voornam per slid bij de context hier en nu

* ook mentie hier niet identiek hoe om wij moeten in stell

* id heeft dynamisch

gepulste mentie en structuur

help bij febed mentie vegi de structuur

* keutel de in leven de

waant het mentie thun in het st je breed draagt

Structurele st in het keleem niet zo

Help oer? Specifiek hulpver ref

Mus oede in uitdrukt Card heuring

Hoe komt dat in moica? wa om de reflex

1. clut in men gedr ment
2. kolon de verl aan toel

3. 6 Real der elke in ment in vo oelen

7. Plan de post de re ???

8. Alt ant de re de ment ???

1) Merke leeg tradit moica + vegi de ment ont keleem heuring seket

2) Vici de ged ment leeg knijp om ment kan

3) ore ant ment van schuld ment ment ment van schuld

4) Vice - goed pre de ment / ment

De dynamiek die uitgaat van de identiteit van Exodus

J. P. W. Eerbeek.
11-9-99

Als thema boven mijn verhaal van vanmorgen heb ik gezet 'de dynamiek die uitgaat van de identiteit van Exodus'.

Ik weet dat mensen het benaauwd kunnen krijgen als het over identiteit gaat. En zeker over christelijke identiteit. Dan kunnen er allerlei negatief gekleurde beelden zijn. Identiteit als iets naar binnen gekeerd. Of iets wat je heel dicht op de huid komt. Of iets overleefds, iets van een voorbij tijd.

Identiteit kan denk ik zeker ook in deze tijd iets heel positiefs hebben.

Het geeft de achtergrond aan van waaruit je gezamenlijk iets doet.

Het kan een appèl inhouden op mensen om mee te doen. Er kan gerichtheid in zitten op een gemeenschappelijk ideaal. Er kan dus beweging uit ontstaan.

En in plaats van naar binnen gekeerd kan het richtinggevend zijn naar buiten.

Het kan vasthoudendheid geven bij om iets wat je wilt bereiken voor mensen.

En in plaats van elkaar de maat te nemen, kan het bijdragen tot inspiratie. Tot motivatie. Heel belangrijk is een vitale achtergrond van waaruit als organisatie opereert in de samenleving.

Graag wil ik over identiteit iets zeggen tegen de achtergrond van het ontstaan en de ontwikkeling van Exodus.

Daarna iets over: de dynamiek en de invloed van de identiteit op de vormgeving van het werk. En tenslotte iets over de geestelijke verzorging van justitie en hoe daar tegen identiteit wordt aangekeken.

1. Het ontstaan en de ontwikkeling

Exodus begon zo'n kleine 20 jaar geleden in de kring van pastores en vrijwilligers in het RK en protestants justitiepastaat in het gevangeniscomplex Scheveningen. Naast de pastores was er een groep mensen van buiten die deelnamen aan kerkdiensten, gespreksgroepen, en ook aan ontspanningsactiviteiten voor gedetineerden. De groep in z'n geheel was intensief bij het pastoraat betrokken. De wortel van wat later Exodus zou worden ligt in die groep. Daar ontstond de gedachte dat er iets aan nazorg moest worden opgebouwd. En dat kwam door een aantal ervaringen.

1.1 In de eerste plaats was dat de grote problematiek van veel gedetineerden.

Het raakte ons dat velen zich met hun leven in een vicieuze cirkel bevinden. Gebroken levens van mensen. Een complexe problematiek op persoonlijk gebied, sociaal gebied, in de relaties, en op maatschappelijk gebied door het ontbreken van voorwaarden om een bestaan op te bouwen. Heel duidelijk was dat criminaliteit niet op zichzelf bestaat, maar verweven is in en verbonden is met iemands persoonlijke levensgeschiedenis. Daar kwam bij het grote recidivipercentage dat we tegenkwamen. Toen en ook nu nog 75% van de gedetineerden die regelmatig terugkeert in de gevangenis.

We vonden dat aan die immense persoonlijke en maatschappelijke problematiek veel en veel te weinig werd gedaan.

- 1.2 Een tweede ervaring was de betekenis die het pastoraat heeft voor gedetineerden. Gedetineerden hebben vaak in niets of in niemand meer enig vertrouwen. Ze zijn teleurgesteld in officiële instanties en vaak ook in hulpverleners. Velen hebben een eindeloos hulpverleningstraject afgelegd en ze zijn alle eindstations van de hulpverlening gepasseerd.

Het was en is dan ook opmerkelijk dat het justitiepastoraat / de geestelijke verzorging zo'n groot bereik heeft onder gedetineerden. Recente cijfers laten zien dat 75% van de gedetineerden zegt behoefte te hebben aan geestelijke verzorging.

Dat is bijzonder, want veel gedetineerden hebben buiten de gevangenis geen contact met kerken of levensbeschouwelijke organisaties.

Dat grote bereik heeft te maken met de bijzondere positie van de geestelijke verzorging. De geestelijke verzorging komt van buiten en is geworteld in tradities van buiten. En die verworteling schept het kader voor het kunnen opbouwen van een vertrouwensrelatie. Geestelijke verzorging is dus iets bijzonders. Het heeft iets eigens. Het heeft een herkenbaar gezicht. En dat eigene en dat bijzondere, dat brengt met zich mee dat je er terecht kunt met je levensverhaal. Er is een omgeving waar je veilig bent met wat heel diep van binnen in je omgaat.

- 1.3 En we dachten vervolgens: als het pastoraat en de kerkgemeenschap door die vrijwilligers van buiten gerepresenteerd hierbinnen van betekenis is, dan zou die kerkgemeenschap toch op enigerlei wijze ook voor mensen na hun detentie van betekenis moeten kunnen zijn. Want ook na de detentie hebben veel gedetineerden, vanwege hun complexe problematiek, een vorm van begeleiding nodig en vaak een heel intensieve vorm.

- 1.4 In de vierde plaats was er het gevoel dat justitiepastoraat, binnen werkend met woorden van perspectief en beleving van gemeenschap, alleen dan geloofwaardig zou zijn, als het ook bezig zou zijn met het lot van mensen na de detentie.

- 1.5 In de vijfde plaats zagen we ook kansen en mogelijkheden om justitiepastoraat en een vorm van nazorg op elkaar te betrekken. Het aanwezig zijn van nazorgmogelijkheden na de detentie zou kunnen betekenen dat hier al vroeg in de detentie op geanticipeerd zou kunnen worden. Met andere woorden: de begeleiding tijdens de detentie zou een concrete spits kunnen krijgen in een concreet aanbod na de detentie. En dit zou kunnen aansluiten bij de motivatie om het leven een andere wending te geven die je vaak aan het begin van de detentie tegenkomt. Iets van perspectief bieden zou kunnen bijdragen tot het vasthouden van deze motivatie tijdens de detentie. Want motivatie zie je vaak tijdens de detentie vervliegen. Detentie en nazorg moesten in elkaars verlengde gaan liggen.

*En die vertrouwensrelatie is in de dalgroep
fundamenteel om tot de ontwikkeling
van een nieuwe levenswijze te komen*

En er zou zich ^{dan} een doorgaande lijn in begeleidingsmogelijkheden gaan aftekenen.

1.6 Tenslotte kan bij deze ontstaansgeschiedenis worden genoemd dat ingezien werd dat deze nazorgtaak niet door het justitiepastoraat alleen gedragen kon worden, maar dat gezien de omvang van de problemen een zelfstandig stuk nazorgwerk met betrokkenheid van de kerken van de grond moest komen. Anders zou het incidenteel werken in de marge blijven door een aantal goedbedoelende justitiepastores en vrijwilligers. Binnen de kortste keren overbelast. Dweilen met de kraan open.

2. Een project met een duidelijk herkenbare identiteit

In de aanvang al werd gekozen voor het opzetten van een project met een duidelijk herkenbare identiteit. Daar was eigenlijk geen twijfel over. Daar werd heel bewust voor gekozen. En identiteit werd opgevat als een basis voor de projecten in het christelijk geloof en in verbondenheid met de kerken of beter: met de gemeenschap van kerken. En daar speelde doorheen dat juist die vitale functie die de geestelijke verzorging bleek te hebben in de inrichtingen, namelijk scherpe gerichtheid op de persoon, op het beleven van gemeenschap, het erbij horen, begeleiding ook bij de diepste levensvragen, ook in dat nazorgwerk voluit tot ontplooiing zou moeten komen.

Werk met een identiteit en geen algemeen werk. Een aantal overwegingen speelden daarin een rol.

2.1 In de eerste plaats: we wilden niet het zoveelste hulpverleningsproject worden, maar we wilden een stuk werk opbouwen dat ergens in zou wortelen. Werk dat een bedding zou hebben. Dat gedragen zou worden door een gemeenschap. Dat deel zou kunnen zijn van die gemeenschap. Die inzet en die overtuiging had alles te maken met de problematiek van de mensen om wie het gaat: de gedetineerden en ex-gedetineerden.

Mensen met een complexe problematiek en levend in de marge van de samenleving, kansarm opgegroeid op vele gebieden, en zonder echte gemeenschap met anderen. Aan hun levenssituatie iets doen; ontplooiing en hen betrekken bij gemeenschap, dat zou alleen maar kunnen vanuit brede verbanden van de samenleving.

2.2 In de tweede plaats: we zagen de kerk daarbij niet als instituut maar als een breed veld van mogelijkheden, waar veel ten behoeve van de levenssituatie van gedetineerden geactiveerd zou kunnen worden. Op materieel gebied, zoals financiën voor projecten, maar ook op immaterieel gebied: de inzet van mensen, de grote diversiteit aan kwaliteiten, de know-how.

2.3 In de derde plaats: we gingen ervan uit dat, als projecten van de grond zouden moeten komen met draagvlak, ingebod, dat die projecten dan iets van mensen zelf zouden moeten zijn. Dat ze er iets in zouden moeten zien. Dat ze zich ermee zouden moeten kunnen identificeren. Dat dat werk dat

daar gedaan zou worden ook namens hen gedaan zou worden. Er zou iets van medeverantwoordelijkheid moeten groeien.

- 2.4 In de vierde plaats: inbedding van de projecten in het samenlevingsverband van de kerken had ook te maken met de visie die we hadden op professionele hulpverlening. Professionele hulpverlening met het oog op deze doelgroep is dringend noodzakelijk. En ook toen al waren we ervan overtuigd een professionele organisatie met daarbij ook vrijwilligers, van de grond te willen brengen. Maar in die jaren, en ik denk vandaag nog steeds, functioneerden professionele organisaties op zichzelf. Ze zijn losgeraakt van samenlevingsverbanden. En wat wij wilden was professionele hulpverlening in directe verbondenheid met de samenleving. Met een achterban en met een achterland. Opdat professionele begeleiding ook een spits zou kunnen krijgen in concrete perspectieven in de ontmoeting met andere mensen en in nieuwe kansen
- 2.5 Tenslotte: als basis werd gekozen het christelijk geloof in verbondenheid met de kerken. En als doelstelling voor de Stichting Exodus Den Haag werd omschreven: mensen begeleiden en perspectief bieden op een menswaardig bestaan, en heel belangrijk, als tweede punt: er ook op werken dat maatschappelijke oorzaken worden weggenomen die het menswaardig functioneren in de weg staan. Vanuit een herkenbare eigen achtergrond werd zo een weg aangegeven van begeleiding voluit ten dienste van de mensen om wie het gaat. Naar hun persoon toe en naar de samenleving toe. En daarbij werd dan ook in alle duidelijkheid afgesproken, en zo hebben de projecten ook altijd gefunctioneerd, dat er geen drempels zouden mogen zijn wat betreft het geloof van mensen. En ook werd met nadruk gesteld dat deze doelstelling niet betekende dat Exodus erop gericht was om mensen te bekeren. Om ze het geloof bij te brengen. Nee, in tegendeel: waar het om zou moeten gaan is dat mensen zo begeleid zouden worden dat zij zichzelf zouden leren verstaan en dat zij hun eigen levensweg zouden vinden. Mensen zouden dus ook met hun eigen levensbeschouwelijke achtergrond veilig moeten zijn binnen Exodus. En waar dat nodig was, zouden ze daarin ook verder op weg geholpen moeten worden. We hoopten dat we met de experimenten navolging zouden vinden. En dat de projecten in Den Haag een steen in de vijver zouden worden.
3. De dynamiek die uitgaat van de identiteit van Exodus
Achteraf kan denk ik duidelijk worden vastgesteld dat de identiteit, ingevuld zoals hierboven, dynamiek in de ontwikkeling van de projecten en van de begeleidingsfilosofie heeft gebracht.
Puntsgewijs zal ik proberen daarvan iets in kaart te brengen.
- 3.1 Exodus is begonnen als een klein vrijwilligersproject. Een open huis in een kelder onder een flatgebouw, gerund door vrijwilligers en twee dagdelen geopend: op zaterdagmiddag en woensdagavond. Het is inmiddels

uitgegroeid tot een grote organisatie met een residentieel begeleidingsaanbod op 4 plaatsen in het land voor 50 bewoners en een groot ontwikkelingspotentieel.

Begonnen met de financiering door middel van kleine giften en de verkoop van bijvoorbeeld kerstkaarten door vrijwilligers, gaan er inmiddels enkele miljoenen in om en is er een groot aantal professionele medewerkers.

Vanuit de beperkte aanpak van het begin is een afgewogen samenhangend begeleidingsprogramma ontwikkeld op de gebieden van wonen, werken, relaties en zingeving. De identiteit heeft dus een belangrijke functie vervuld als aanjager.

3.2 Bij de ontwikkeling heeft de identiteit ook gefunctioneerd als een belangrijke motor om blokkades en weerstanden te overwinnen. Het geloof in de zaak heeft vleugels gegeven als het onderweg moeilijk werd. Want er moest in de ontwikkeling veel worden overwonnen. Ik noem een paar punten.

3.2.1 In de eerste plaats bleek er de afstand tussen de cultuur van enerzijds de vrijwilligers en later ook van de professionals en anderzijds de bezoekers en de bewoners.

3.2.2 In de tweede plaats moest bij het zoeken naar steun voor de projecten ook veel weerstand ten aanzien van de doelgroep worden weggenomen. Vooroordelen, angst, ligt hier een taak voor ons?, ze hebben het toch ook aan zichzelf te wijten!

3.2.3 In de derde plaats was de vaak uitzichtloze problematiek van de bezoekers en bewoners heel moeilijk. En nogal eens ontstonden ook vragen of het wel mogelijk was om voor deze groep iets te doen. Of het ideaal niet te hoog gegrepen was. Zou het wel mogelijk zijn om echt iets van de grond te krijgen wat aan het doel beantwoordde?

In de beginjaren van het Open Huis waren er soms dagen dat er geen enkele bezoeker kwam opdagen. Dat de vrijwilligers van 1 uur tot 8 uur in het Open Huis, de sfeer erin gebracht en met de maaltijd gereed, wachtten op bezoekers.

En in de beginjaren van het huis voor begeid wonen, toen het programma nog in het beginstadium was, waren het bestuur en de begeleiders zo nu en dan de wanhoop nabij. Onvermogen van bewoners, chaos, terugval, bedreigingen, bedrog ook. En soms de dreiging dat het project ten onder zou gaan door financiële nood en onvoldoende resultaten in de begeleiding. Tekenend in die tijd was het thema van één van de jaarverslagen: 'Al is het maar voor één'. Een bevlogen poging om de moed van onszelf en de steun van anderen te behouden.

3.2.4 Ondanks deze weerstanden heeft Exodus een grote continuïteit gehad. Geen huis is ooit een dag gesloten geweest. En de begeleidingsconcepten hebben zich kwalitatief steeds sterker ontwikkeld. En het draagvlak en het

netwerk is gaandeweg sterker en sterker gegroeid. Daarover iets meer nog in de volgende punten.

- 3.2.5 De aanvankelijk beoogde duurzame betrokkenheid vanuit de kerken is gegroeid. En die betrokkenheid groeit nog steeds. Door thema-kerkdiensten, informatiebijeenkomsten, catechese groepen, Exoduskerkdiensten, talloze artikelen, etc.etc. zijn duizenden mensen in contact gekomen met de problematiek van de doelgroep en de aanpak van Exodus. Ze hebben zich daar op uiteenlopende wijzen voor ingezet. Van een jongerengroep die een actie voerde voor de nieuwe inrichting van kamers tot en met een scholengemeenschap die een 24-uursactie met sponsoractiviteiten organiseerde.

Daarbij is bijzonder hoopgevend om vast te stellen dat blijkbaar mensen uit kerken te motiveren zijn om door vooroordelen en angst heen te breken en dat ze bereid zijn mensen met een crimineel verleden een kans te geven. Die verbondenheid met de kerk als appèlgemeenschap is van uitermate grote betekenis gebleken bij de ontwikkeling van het Exodusverhaal.

- 3.2.6 Mede door die verbondenheid is een breed netwerk om Exodus heen ontstaan. Een voorbeeld daarvan is de bemiddeling voor ex-gedetineerden naar werk, begonnen bij Exodus Den Haag, en nu ook een vast onderdeel bij de reclassering. De wortels daarvan liggen in een samenwerkingsovereenkomst tussen Exodus Den Haag en het Nederlands Christelijk werkgeversverbond in Den Haag, omdat een beleidsmedewerker van het NCW zich in een kerkdienst aangesproken voelde op deze problematiek en bij Exodus Den Haag kwam met de vraag wat hij vanuit zijn functie kon doen. Er zijn gesprekken ontstaan met de werkgevers, en we hebben hen aangesproken op hun achtergrond om ook iets bij te dragen in deze maatschappelijke problematiek.

- 3.2.7 De identiteit van Exodus heeft nooit remmend gewerkt op de samenwerking met andere partners. Exodus staat herkenbaar in een breed samenwerkingsverband met andere instellingen zoals de reclassering. De reclassering heeft Exodus altijd gezien als een duidelijke en herkenbare samenwerkingspartner. En naar mijn ervaring was men altijd enthousiast over het grote draagvlak dat Exodus zich wist te creëren. Datzelfde geldt ook voor gemeentelijke overheden en voor het Ministerie van Justitie.

4. De invloed van de identiteit op de vormgeving van het werk.

Na wat ik gezegd heb over de dynamiek wil ik ook nog iets zeggen over de positieve invloed die de identiteit kan hebben op de vormgeving van het werk.

- 4.1 In de eerste plaats gaat het dan om de ontwikkeling van het Exodusbegeleidingsprogramma. De achtergrond van de organisatie heeft

ertoe geleid dat met name het aspect van zingeving als belangrijk integraal onderdeel van het samenhangend begeleidingsaanbod aan de orde kwam en aan de orde bleef. Heel snel ontstaat er bij de uitvoering van het begeleidingsprogramma een concentratie op de meer concrete begeleidingspunten als wonen en werken. En toch zullen we altijd zien dat, als wonen en werken niet van binnenuit gedragen worden in een levensvisie, er iets wezenlijks ontbreekt. Zingeving dus, en ook relaties, als vitaal onderdeel van de levensopbouw.

- 4.2 Als tweede punt noem ik in dit verband de focus die de identiteit geeft op waar het in de organisatie en in het werk ten diepste om gaat. En dat is die ene mens met een naam en een gezicht. Die ene mens die, hoe zijn leven ook loopt, altijd een mens blijft waard om van te houden en waard om je voor in te zetten. Een mens met recht op toekomst. Dat samen ook als het moeilijk is aan iemand laten voelen, is het hart van ons werk. En dat hart ontlene we aan een eeuwenoud verhaal.

Binnen Exodus hebben we het altijd van belang gevonden dat er een stukje meer is moet zijn naar mensen toe. Het gaat in de begeleiding niet om het programma op zichzelf, niet om de gele kaarten op zichzelf, maar allereerst om de mens in het programma. En al die instrumenten die we ontwikkeld hebben, die zijn bedoeld om de mensen waar het om gaat mee verder te helpen.

En daarom is er altijd de intentie om, als het bij iemand mislukt is, te proberen te bezien of de draad weer opgepakt kan worden en of er nieuwe kansen gegeven kunnen worden. Dat betekent inzet op het uiterste, ver gaan in een poging de ander niet los te laten. Want: in Exodus woon je niet alléén, maar je bent er ook deel van een gemeenschap. De identiteit inspireert tot betrokkenheid van medewerkers. Bewogenheid. En dat is wat juist door onze doelgroep zo vaak wordt gemist bij de instanties waar ze mee te maken hebben. Dat ze een nummer zijn. En dat wordt er in onze samenleving niet beter op. Met de verzakelijking die als een koude golfstroom over ons heen komt. Ik denk dat wij allemaal het risico lopen te vervlakken en te verzakelijken. En ik denk dat we een bron nodig hebben die ons aanspreekt op waar het ten diepste om gaat.

- 4.3 De verworteling in een eigen achterland maakt Exodus in zekere zin financieel en beleidsmatig onafhankelijk. Natuurlijk moeten we erkennen dat vaste financieringsstromen ook vanuit de overheid, gezien de omvang die het werk gekregen heeft, noodzakelijk zijn. Maar Exodus kan in ieder geval wel voor een deel bepalen wie er in huis genomen wordt. Er hoeft niet geheel ingegaan te worden op criteria die anderen stellen. Heel bepalend is dat geweest bij de aansluiting bij de Penitentiare Programma's. In het bestuur in Den Haag is altijd gesteld dat er binnen de huizen ook ruimte zou moeten zijn voor mensen die niet in de Penitentiare Programma's zouden vallen. Ruimte voor de meer kwetsbaren. En het is

duidelijk dat die ruimte in de toekomst mede bepaald zal worden door de betrokkenheid van de kerken.

4.4 De achtergrond heeft meegewerkt om te komen tot een creatieve, flexibele en snel groeiende organisatie. Door de zelfstandigheid, de eigen financieringsbronnen, het grote draagvlak en de brede potentie aan medewerking, konden telkens nieuwe experimenten worden aangevangen en takken van werk worden ontwikkeld. De fietsenwerkplaats in Den Haag is daar een voorbeeld van. En ook de opzet van nieuwe Exodusprojecten in nieuwe plaatsen in het land.

5. De ontwikkeling binnen de geestelijke verzorging in justitie

Het lijkt me zinvol om in verband met de identiteit van Exodus ook iets te zeggen over de betekenis van identiteit zoals die binnen de Dienst Geestelijke Verzorging in de Inrichtingen van Justitie wordt gezien. Er is prot. gv., RK gv., humanistische gv., en moslim en hindoe gv. Als drie hoofden van dienst benadrukken wij het belang van de denominatieve herkenbaarheid. Geestelijk verzorgers binnen de inrichtingen ontlene de kracht en de herkenbaarheid van hun werk aan hun ambt. Ze werken niet op zichzelf, als deskundigen op het gebied van zingeving, maar ze zijn in de inrichting aanwezig namens zendende instanties. Ze representeren samen met de vrijwilligers dat er ondanks de muren een verbondenheid is die blijft tussen mensen. Ze zijn er vanuit gemeenschappen van mensen die in willen gaan op de zorg voor hun leven. Ze werken daar in alle professionaliteit, maar ze zijn daarbij wezenlijk verbonden met en gedragen door hun achterland. En we zijn ervan overtuigd als we die identiteit gaan vervlakken, dan vervlakken we iets wat tot het meest wezenlijke van onze geestelijke verzorging behoort.

Ik sluit af. Het Exodusconcept slaat aan in het land.

Er is iets in beweging gekomen. Met resultaat. De betrokkenheid van de kerken als brede samenlevingsverbanden is onlosmakelijk met Exodus verbonden. Sterker nog: is mijns inziens integraal onderdeel van het Exodusconcept. En bij de verdere ontwikkeling is denk ik van wezenlijke betekenis dat die gemeenschappen het werk blijven dragen en als iets van zichzelf blijven zien.